

OSNAŽIVANJE GRADSKOG SUSJEDSTVA I LOKALNE ZAJEDNICE KULTURNIM RAZVOJEM Mogućnosti gradskih kulturnih centara

Tihomir ŽILJAK
Pučko otvoreno učilište, Zagreb

UDK: 316.334.54(497.5):008
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. 4. 2003.

Susjedstva i lokalne zajednice mjesta su građenja povjerenja, solidarnosti, tolerancije, učenja i stvaralačkog izražavanja, ali mogu biti i mjesta na kojima se ljudi ograđuju i razdvajaju od drugih i drugačijih. Lokalni kulturni centri mogu pomoći očuvanju različitosti i jačanju unutrašnjih veza uz građenje mostova prema drugim zajednicama. U centrima se ne stvaraju samo veze prostorno bliskih osoba već i duhovna savezništva te intelektualne potpore koje prelaze okvire četvrti i grada. Pretvaranje kulturnoga kapitala u sociokulturni otvara centrima velike mogućnosti. Centri su nastali na tradiciji popularizacije znanja, dostupnosti kulture i sudjelovanja građana u različitim oblicima stvaralaštva te poticanja intelektualne znatiželje. Mogućnosti kulture u odnosu na lokalnu i gradsku zajednicu najbolje se mogu ostvariti aktivnostima razvijenima na tragu kulturne i sociokulturne animacije.

Tihomir Žiljak, Pučko otvoreno učilište Zagreb,
Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: tihomir.ziljak@zg.tel.hr

UVOD

1097

Susjedstva i lokalne zajednice razmatraju se kao važna pitanja suvremenoga građanstva i jačanja demokratskih temelja. Kada se govori o povjerenju, solidarnosti, toleranciji, postmaterijalističkim vrijednostima, identitetima – nemoguće je izbjeći temu susjedstva i lokalne zajednice.

Centri za kulturu i narodna (pučka) učilišta, posebno u tranzicijskim zemljama, proživjeli su vremena velikih pohvala i potpunog odbacivanja. Imaju li budućnost?

U ovom radu pokušat ćemo pokazati da komunalni kulturni centri i slične kulturno-obrazovne ustanove mogu danas odigrati važnu ulogu u osnaživanju gradskih susjedstava i lokalnih zajednica.

Počet ćemo od suvremenih dvojbi u određivanju susjedstva i lokalne zajednice. Nakon toga izložit ćemo pregled i oblike rada kulturnih centara. Pokazat ćemo neke osnovne pristupe u suvremenoj literaturi te svjetske i europske trendove u lokalnom kulturnom razvoju. Hrvatsku situaciju nećemo proučavati izdvojeno, već kao dio jedinstvenoga procesa lokalnoga kulturnog razvoja u državama liberalne demokracije. Zanimaj nas, na kraju, kakvim je djelovanjem i uz kakvo financiranje moguća efikasnost kulturnih centara u lokalnom kulturnom razvoju.

GRADSKA SUSJEDSTVA I LOKALNE ZAJEDNICE

Susjedstvo i lokalna zajednica često se rabe kao sinonimi, iako sadrže i razlike. Susjedstvo je određeno, prije svega, mjestom stanovanja i odnosi se na prostor u kojem ljudi njeguju susjedske odnose preko različitih, neposrednih kontakata.

Dušica Seferagić u analizi susjedstva polazi od Castellsova određenja urbane jedinice kao jedinice svakodnevnog života. Prema njezinoj idealtipskoj definiciji, u susjedstvu se nameće određena istovjetnost teritorijalne i socijalne zajednice, s tim da prva određuje drugu (Seferagić, 1988., 38). Susjedstva, međutim, mogu funkcionirati na temelju klase, rase i etniciteta, a ne prostora. Autorica se poziva na klasičan rad Herberta Gansa *The Urban Villagers* iz 1962. Gans je pokazao kako u sjevernom Bostonu funkcionira talijanska zajednica koja prenosi obrasce života južnotalijanskih sela u nove, urbane, prostore. Susjedski odnosi razvijali su se ondje gdje je postojala određena homogenost, ali ako je ona prejaka, ugrožava bogatstvo života, toleranciju, vodi prema sukobu.

Godinu dana prije Gansa, Jane Jacobs se u svom djelu *Death and Life in Great American Cities* zalaže za povratak ulici kao mjestu životnosti, živosti i bogatstvu kontakata. Jacobs govori o povjerenju koje se rađa iz mnogobrojnih kontakata na ulici. Većina ovih razgovora (o psima, djeci i prilikom kupovine) jest svakodnevna i obična, ali skup slučajnih javnih kontakata stvara kod osoba osjećaj zajedništva i uspostavlja klimu poštovanja i povjerenja (Jacobs, 1978., 313).

Nije slučajno da je Putnam u svom utjecajnom radu *Bowling alone* naveo Jane Jacobs kao važan izvor za istraživanje socijalnoga kapitala (prije Bourdieua i Coleman) (Putnam, 2000., 19), a istraživanja Herberta Gansa i danas su utjecajna. Posebno su zanimljivi prikazi *slumova* i siromašnih, potkласnih (*under-*

class) stanovnika, koje dobrostojeći susjedi optužuju da uništavaju susjedstvo. Oni nisu formalno isključeni, ali ih isključuje socijalna distanca u kojoj žive. Gans pokazuje na koje je sve načine siromaštvo funkcionalno za američko društvo. Između ostalog, gradovi se obnavljaju potiskujući *slumove* i siromašne, jer su oni jedina skupina koja se ne može oduprijeti raseljavanju (Gans, 1971., 23).

Interes za susjedstva i lokalne zajednice traje i danas, pa nam se ocjene o staromodnosti susjedstva čine pomalo preuranjenima (Seferagić, 1988., 41). Socijalni, politički, gospodarski i demografski čimbenici promijenjeni su i pojavljuju se novi prioriteti u istraživanjima. Ostaju poteškoće u definiranju zajednica i susjedstva. Zbog toga su Davies i Herbert izdvojili iz dosadašnjih pristupa tri osnovna, najvažnija, područja prostorno određenih zajednica:

- prostorni sadržaji – to su različiti oblici socijalnih struktura u urbanim zonama
- ponašanja i interakcije ljudi – susjedski milje važan je u oblikovanju ponašanja i interakcija
- konceptualni identitet – upućuje na načine prihvatanja i socijalnu osjetljivost prema prostoru u kojem živimo. Konceptualni identitet sastoji se od kognitivnog i afektivnog dijela (Meegan i Mitchell, 2001., 2174).

Ostaju dvojbe o susjedstvu koje pruža utočište, sigurnost i susjedstvu koje guši svojom homogenošću. Rasprave o ovim pitanjima nisu bile lišene širega političkog konteksta u kojem su se odvijale.

Lokalne zajednice i susjedstva u jednom su se trenutku činile kao blagotvoran izlaz iz otuđenosti te mjesta jačanja susjedskih veza, povjerenja i solidarnosti. Zajednica se činila kao spas u trenucima slabljenja socijalnoga kapitala. Liberalizam je optužen da je zapostavio vrijednost zajednice i na prvo mjesto stavio pojedinca. Svojim "socijalnim atomizmom" ugrožava zajedničke vrijednosti i vrline koje su uvjet za postojanje određene konkretne zajednice, ali i uvjet konstituiranja bilo kakva identiteta (osobnog, skupnog). Alisdair MacIntyre zaključuje da nema vrline bez zajednice. "Pojedinci nasljeđuju poseban prostor unutar isprepletene skupine društvenih odnosa. Lišeni toga prostora, oni su nitko i ništa, ili su u najbolju ruku stranci ili izopćenici" (MacIntyre, 2002., 36).

Prema Walzeru, otvorenoj lokalnoj zajednici odgovara zatvorena država i obratno. Susjedstva se mogu otvarati u situaciji kada država provodi izbor između potencijalnih članova, osigurava sigurnost i dobrobit pojedinaca. S druge strane, susjedstva se pretvaraju u zatvorene, parohijalne/župljanske zajednice kad god je država otvorena. Walzer zaključuje: ako države ikada postanu velika susjedstva, susjedstva će postati male države (Walzer, 2000., 70).

Manje zajednice (susjedstva) smještene su u veće zajednice (gradovi), a ove pak u još veće. Osim prostorno određених, izgrađuju se i drugačije zajednice (npr. profesionalne i sl.). U zajednicama pojedinci imaju prava uz koja pretpostavljaju osobne i socijalne odgovornosti i dužnosti. Jačanje veza i odgovornosti u komunalnoj zajednici povećava njezinu ulogu u rješavanju problema, pa i nije potrebno osjetnije upletanje države (Etzioni, 1997.).

Vrijednost obnove lokalnih zajednica prepoznala je politika trećega puta. Anthony Giddens određuje jačanje civilnoga društva kao osnovni dio ove politike, a unutar obnove civilnoga društva jedan od ključnih dijelova jest obnova lokalne zajednice jačanjem njezinih inicijativa (Giddens, 1999., 81).

Važni su praktični načini poticanja socijalne i materijalne obnove susjedstva, gradova i većih lokalnih jedinica. Težište je na jačanju lokalne inicijative i inkluzivne politike koja treba pomoći prije svega siromašnijim zajednicama. Kriminal bi se trebao preduhitriti oživljavanjem lokalne zajednice, poboljšanjem kvalitete života u susjedstvu. Po Giddensu, identitet u "doba kasne modernosti" karakterizira dijalektička međuigra lokalnog i globalnog.

S ovom se ocjenom slaže i Manuel Castells, ali otvara i nove dvojbe prikazom uspona umreženoga društva. Novi komunikacijski sustav radikalno transformira prostor i vrijeme, temeljne dimenzije ljudskoga života. "Mjesta su izvučena iz svojih kulturnih, povijesnih, geografskih značenja i bivaju reintegrirana u funkcionalne mreže ili u kolaže slika, stvarajući prostor tokova koji zamjenjuje prostor mjesta" (Castells, 2000., 402). Na taj se način stvara materijalna osnova nove kulture – kulture stvarne virtualnosti, u kojoj je ono što se pričinja postalo uvjerenje s kojim se nešto čini. Umreženi bespovijesni prostor tokova nameće svoju logiku naspram raštrkanih, segmentiranih mjesta, sve više međusobno nepovezanih i sve manje sposobnih za diobu zajedničkih kulturnih koda (Castells, 2000., 453).

Lokalne zajednice postaju mjesta izgradnje identiteta za otpor globalnom neredu i brzim promjenama koje se ne mogu nadzirati. Napad na kulturu stvarne virtualnosti poteći će iz zajednica koje osiguravaju utočište, utjehu, sigurnost i zaštitu, a uporište im je u vječnim istinama koje nude Bog, nacija, obitelj i zajednica. Opisujući gradske kvartove, Castells se vraća u svoj pariški *quartier* Belleville kao mjesto koje je na putu između kuće i svijeta. Ovaj kvart ili neko drugo mjesto nije nužno i zajednica, iako može pridonijeti izgradnji zajednice. Dolazi do stvaranja smisla i identiteta: moje susjedstvo, moja zajednica, moj grad... Ovaj obrambeni identitet znači "ponovno ukopavanje u rovove poznatog nasuprot nepredvidivosti onog što je nepoznato i što se ne može nadzirati" (Castells, 2002., 70-74).

Ukopavanje lokalnih zajednica, simbolično ograđivanje unutar svojeg susjedstva istodobno veže svoje članove, ali ih i razdvaja od ostalih. Na taj način potire se važna prednost gradova, individualna autonomija, ponekad i anonimnost, pravo da se ne sudjeluje u životu zajednice. Uza sva naša nastojanja i dobre želje za uključivanjem, važno je osigurati pravo građanima da se izgube u svojem gradu, da samo spavaju u svojem kvartu i svoje kulturne interese ostvare na mjestu koje njima odgovara. Grad je sredstvo impersonalnoga života, matrica u kojoj raznolikost i složenost osoba, interesa i ukusa biva dostupnom kao društveno iskustvo. Preveliko pridavanje važnosti lokalnoj zajednici dovodi u opasnost stvaranje smislenoga javnog prostora i javnoga života u gradu kao cjelini. Bez izgradnje prostora za gradsku javnu politiku nema demokratskog odlučivanja o lokalnoj zajednici. Nepolitičko lokalno odlučivanje o lokalnim stvarima jest iluzija (Sennett, 1989., 407, 447).

Ulrich Beck, međutim, baš tu vidi potrebu i mogućnost za nove oblike subpolitičkog aktivizma. Subpolitika, kao oblikovanje društva odozdo, smanjuje značenje centralističke politike, konfrontiraju se institucije i grupe građana, nacionalna i komunalna politika. U toj borbi nitko ne pobjeđuje pa dolazi do opće "relativne nemoći" kao naličja subpolitičkog aktivizma. To je zapinjanje rani oblik neuređenog anarhističkog samograničavanja i samokontrole (Beck, 2001., 170).

Sve je veće zanimanje za ponovno otkrivanje prostora političkog u gradskoj zajednici. Nastavljajući se na radove Iris Young, autorica Loren A. King u gradovima vidi potencijal za inkluzivni oblik demokratskog vladanja. Gustoća, raznolikost i međuzavisnost stanovnika čini gradsko okružje poželjnim (King, 2000., 2). Fizička bliskost susjeda ne rađa nužno intimnost i solidarnost, a u ovoj situaciji i ljudi koji imaju različite vrijednosti (gotovo stranci) usmjereni su na isti prostor, iste usluge i ustanove te u ovoj različitosti i međuovisnosti grade suživot. Demokratske kvalitete gradskoga prostora mogu biti ugrožene nejednakošću i socijalnom isključenošću pojedinih građana ili skupina (primjerice na osnovi rasne ili nacionalne pripadnosti, nejednakog utjecaja pojedinih gradskih četvrti u gradskoj politici i distribucije proračunskih sredstava).

Lokalna zajednica i susjedstvo pojavljuju se kao važni čimbenici lokalne civilne kulture. Laura Reese u istraživanju lokalne civilne kulture piše o tri komponente koje ju određuju: komunalni sustav moći, komunalni vrijednosni sustav i komunalni sustav donošenja odluka. Dok prvi govori o tome tko ima najviše moći u lokalnoj zajednici, vrijednosni sustav sadrži standardizirane orijentacije prema socijalnim problemima te verbalnu i simboličku ekspresiju tih orijentacija. Sustav donošenja odluka predstavlja primjenu struktura za javno donošenje odluka.

Na temelju empirijskih istraživanja, autorica je pokazala postojanje pet tipova lokalne civilne kulture: tržišna, inkluzivna, birokratska, individualistička i skrbnička. Dok su ostali oblici više ili manje zatvoreni za građane i susjedske grupe, u inkluzivnoj lokalnoj kulturi njihov je utjecaj velik pa otvara prostor za konflikte (u mišljenjima i interesima), ali i visoku toleranciju. Posebno je zanimljiva aktivna inkluzivna civilna kultura, u kojoj je uravnotežen utjecaj građana, susjedskih grupa, poslovnih ljudi i javnih službenika, jer omogućuje otvorenost, pluralnost i zajedničke napore u razvoju lokalne zajednice. Autorica zaključuje da vrijednosni sustav sa stilovima i procesima donošenja odluka te odnosima moći stvara lokalnu kulturu i okvir za javnu politiku (Reese, 2002., 16-35).

U susjedstvu se ne može razviti koherentan, stabilan i skladan susjedski identitet jer se pojavljuju ljudi različitih svojstava i grupe različitih identiteta. Upitne su organske zajednice i unificirajući identiteti. Susjedi nisu uvijek ljudi koji dijele iste vrijednosti i ista moralna načela, koji nas vole i žele nam pomoći. Oni mogu biti i izdajice, prokazivači, nasilnici ili, jednostavno, tihi ljudi koji šute i ne reagiraju na nepravdu. U ratnim situacijama susjedstvo je najviše na kušnji. Susjedstva u Hrvatskoj pokazala su svoju dobru stranu – potporu, solidarnost, razumijevanje i nesebičnost, ali vrlo često i drugu stranu – nasilništvo, neprijateljstvo. U hrvatskoj prošlosti i za jednu i za drugu stranu mogli bismo pronaći korijene. Dunja Rihtman-Auguštin piše o etnografskim istraživanjima krajem XIX. i početkom XX. stoljeća u kojima župnik Lovretić opisuje život susjeda koji su često različite vjere i nacionalne pripadnosti. Njihov se odnos gradi u ambivalenciji mira i sukoba, sloge i zavade. Zbog nedavno proživljenih trauma i loših iskustava, Dunja Rihtman-Auguštin na početku novog stoljeća zalaže se za obnovu retorike o dobrim susjedima i požrtvovnim nerođacima, za što nalazi uporište u opisanim primjerima (Rihtman-Auguštin, 2000., 209).

U Zagrebu smo svjedoci miješanja različitih identiteta, pri čemu su posebno naglašeni odnosi novodoseljenog stanovništva i starosjedilaca. Takvim promjenama kod doseljenih građana stvara se nova zavičajnost. Za nove stanovnike gradsko područje postupno gubi atribute privremenoga boravišta i postaje unutrašnjom sastavnicom identiteta, a polako slabe i veze sa starim zavičajem (Rogić i Dakić, 2000., 32-33). Na sličan način promjene kulturnoga života grada Budimpešte analizira Gyorgy Konrad, zaključujući da ondje gdje su došljaci s raznih strana kadri na stvari gledati široko i kada su kroz raznovrsno kadri uočiti zajedničko vlada veća mudrost, ljudi su bolje raspoloženi, pa su i prolazni kontakti srdačni. Kada u matrici jednoga grada utihne šarenilo identiteta, slabi i njegova duhovnost te on postaje provincijalan (Konrad, 1991., 157-158).

Coleman i Putnam nastoje pokazati važnost izgradnje društvenih mreža koje će pružiti moralni oslonac i ljudsku toplinu. R. Putnam, koji je upozorio na ovaj problem, pokušao je naći rješenje u raznim oblicima udruživanja. Pomažu svi oblici udruživanja koji teže premošćivanju ili povezivanju pojedinaca i jačanju povjerenja među članovima, odnosno koji jačaju socijalni kapital. Dvije su glavne dimenzije ove aktivnosti – premošćivanje (*bridging*), koje predstavlja inkluzivnu dimenziju, te vezivanje (*bonding*), koje predstavlja ekskluzivnu dimenziju.

Vezujući socijalni kapital dobar je za reciprocitet i solidarnost. Primjer gdje govorimo o vezujućem socijalnom kapitalu jesu etnički zavičajni klubovi, ženski katolički književni klubovi i sl. O premošćujućem socijalnom kapitalu, koji može generirati šire identitete i uzajamne veze, govorimo u pokretima za građanska prava, ekumenskim religijskim organizacijama. Oba mogu imati značajne pozitivne socijalne posljedice (Putnam, 2000., 23). U svakom slučaju od građana se očekuje da se uključe, sudjeluju u lokalnom životu, u lokalnoj kulturnoj (ili drugoj) aktivnosti. Mreža civilnog angažiranja u susjedstvu (susjedska društva, sportski klubovi, kulturna društva itd.) jest horizontalni oblik povezivanja, u kojem sudionici imaju jednak status i moć. Upravo se iz ovih izvora crpi socijalni kapital. Jačanje solidarnosti, civilne participacije, tolerancije i povjerenja važno je za građanski život regija, ali i ključ funkcioniranja demokracije (Putnam, 1993., 173, 185).

Putnama u susjedstvu zanima blagotvoran učinak socijalnoga kapitala. Gdje on nedostaje, posljedice siromaštva, nezaposlenosti i raspada obitelji čine i djeci i odraslima život težim. Socijalni je kapital važan posebno za siromašne, jer njime kompenziraju manjak ekonomskoga i ljudskoga kapitala (odnosno obrazovanje) (Putnam, 2000., 318).

U Hrvatskoj je veza socijalnoga i kulturnoga kapitala jasno prikazana u Strategiji razvitka Hrvatske (voditelj projekta Vjeran Katunarić): "Sociokulturni kapital čine svi oblici iskustvenog znanja i kreativnosti (kulturni kapital) – umjetničkih i znanstveno-stručnih (diskurzivnih) na makro ili nacionalnoj razini i mikrorazinama (organizacija, grupa), te zdravorazumskih na razinama svakodnevnog života (majstorija vlastite sreće) – koji potiču društveno ponašanje i način života (socijalni kapital) sukladno potrebama održivog razvitka Hrvatske." (Strategija, 2001., 68).

Rijetka domaća istraživanja intenziteta udruživanja i razine međusobnoga povjerenja pokazuju lošiju situaciju sociokulturnoga kapitala u Hrvatskoj nego u Zapadnoj Europi, a sličan trend kao u tranzicijskim zemljama (Štulhofer, 1998., 170). Struktura civilnoga društva osrednje je razvijena, a organizacije su, uglavnom, urbani fenomen i imaju ozbiljnih poteškoća s pokretanjem članstva i lokalnih resursa u rješavanju problema s kojima su zajednice suočene (Bežovan, 2002., 84).

Istraživanja, pak, osjećaja teritorijalne pripadnosti hrvatskih studenata pokazala su važnost pripadnosti mjestu. Većina je studenata kao svoj prvi izbor identiteta označila grad, selo (lokalno) (Vujčić, 2001., 284). Istraživanje provedeno 1998. u Istri pokazalo je da je 84% ispitanika kao područje najveće vezanosti istaklo lokalne sredine (selo-kvart, grad-općina, Istra). Vezanost za kvart veća je od nacionalne identifikacije, ali nema ekskluzivno obilježje, tj. lokalna i nacionalna identifikacija se prema ovom istraživanju ne isključuju. Prevladavaju afektivni elementi vezanosti za prostor (prirodne ljepote, arhitektura, zavičaj, kultura) (Banovac, 2000., 120).

Jedno starije istraživanje o simboličkoj identifikaciji u Gradu Zagrebu ponudilo je istraživački zaključak da se grad ne doživljava kao jedinstvena cjelina, nego kao skup više ili manje različitih dijelova. Autori su zaključili da se simbolička identifikacija najprije ostvaruje na lokalnoj razini, odnosno na razini susjedstva, a manje na razini tadašnjih mjesnih zajednica i općina (Čaldarović, 1989., 38).

KULTURNI CENTRI I SLIČNE ORGANIZACIJE

Danas brojne kulturno-obrazovne ustanove i organizacije djeluju u gradskim četvrtima i lokalnim zajednicama. U različitim zemljama nose i različite nazive: centri za kulturu, komunalni kulturni centri, centri za kulturu i informiranje, centri za kulturu i obrazovanje, međunarodni centri, narodna sveučilišta, otvorena sveučilišta, domovi kulture itd. Spekter djelatnosti im je širok, ali u svima dominiraju kultura i obrazovanje.

U Hrvatskoj centri imaju više povijesnih izvora (Rogić i Mutnjaković, 1984., 3), a izravno se navezuju na tradiciju hrvatskih pučkih sveučilišta s početka XX. stoljeća. Njihov je zadatak bilo narodno prosvjeđivanje i skrb o nacionalnoj kulturnoj tradiciji. Prosvjetiteljska uloga poslije 1945. godine temeljila se na elementarnoj difuziji kulture kao obliku osvješćivanja radnika (kasnije samoupravljača) stvaranjem mogućnosti da se kulturno obrazuju i izražavaju. Priređuju se predavanja, organiziraju tečajevi, seminari, koncerti, glazbene priredbe, izložbe, kazališne predstave, tiskaju knjige. Sve to ostavlja značajni trag u našem kulturnom životu.

Centri za kulturu postali su u 70-im godinama nova "žarišta" kulture. Njihova je glavna zadaća društvena integracija na razini lokalne zajednice. Centri su dobili brojne funkcije, bili su stvaralačke radionice u kojima se trebala stvarati samosvijest svih radnika i građana različitim metodama istraživanja, animacije i edukacije.

Bilo bi prejednostrano prikazati njihovu ulogu kao oruđa ideološko-političke propagande. Međutim, upravo je njihova uloga (više deklarativna nego stvarna) u političkoj socijalizaciji odraslih dovela u pitanje budućnost centara početkom 90-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1097-1121

ŽILJAK, T.:
OSNAŽIVANJE...

-ih godina. U istočnoeuropskim zemljama zbog toga je došlo do promjene imena, gašenja centara, otpuštanja ljudi i prenamjene prostora.

U Zagrebu je većina centara zadržala svoje ime, programski profil određen u 70-ima i većinu zaposlenika. U drugim mjestima i gradovima česta je bila promjena imena, voditelja ustanova ili njihova statusna i fizička ugroženost (posebno u ratom zahvaćenim područjima). Centri za kulturu posljednjih se godina javljaju sa sljedećim programima: obrazovna djelatnost, izdavanje časopisa i novina, glazbena djelatnost, kazališna djelatnost, likovna djelatnost, programi filmske i audiovizualne kulture, programi urbane kulture i kulture mladih, kulturno-umjetnički amaterizam i ekološka kultura.

Od 111 centara za kulturu, domova kulture i pučkih učilišta u Hrvatskoj, najveći je broj gradskih centara, a samo u Zagrebu postoje centri koji svoje djelovanje primarno vezuju uz gradsku četvrt.

➤ TABLICA 1
Kulturni centri, pučka učilišta, domovi kulture i narodna sveučilišta (javne ustanove) prema području na kojem ostvaruju osnovnu djelatnost – pregled po županijama

Županije	Broj ustanova po području djelovanja				Ukupno
	Gradska četvrt	Općina	Grad	Županija/Hrvatska	
Zagrebačka			8		8
Krapinsko-zagorska		1	8		9
Sisačko-moslavačka		1	6		7
Karlovačka			4		4
Varaždinska			3		3
Koprivničko-križevačka			3		3
Bjelovarsko-bilogorska			3		3
Primorsko-goranska			7		7
Ličko-senjska			3		3
Virovitičko-podravska			2		2
Požeško-slavonska			1		1
Brodsko-posavska			1		1
Zadarska			4		4
Osječko-baranjska			5		5
Šibensko-kninska			3		3
Vukovarsko-srijemska			2		2
Splitsko-dalmatinska			10		10
Istarska			11		11
Dubrovačko-neretvanska		1	4		5
Međimurska			3		3
Grad Zagreb	9		4	4	17
<i>Hrvatska</i>	9	3	95	4	111

Izvor: Culturenet Croatia 2003., www.culturenet.hr/v1/novo/baza/ustsearch_results.asp?lang=Hrv&podrucje=13#

Culturenet.hr, projekt koji su pokrenuli Ministarstvo kulture RH i Institut otvoreno društvo – Hrvatska, teži objediniti raspoložive informacijske resurse o hrvatskoj kulturi (organizacijama, udruženjima, institucijama, projektima itd.).

Kulturni centri u različitim zemljama ne podrazumijevaju isti oblik organizacije i djelatnosti. Od reprezentativnih (Centar Pompidou u Parizu ili Cankarjev dom u Ljubljani), do gradskih i općinskih, odnosno komunalnih, centara oni su važni oblici državnoga, gradskoga, kvartovskoga ili seoskoga kulturnog života. Mogu biti namijenjeni i posebnim ciljnim skupinama te djeluju kao studentski centri ili centri za osobe s posebnim potrebama.

Faché dijeli centre za kulturu na umjetničke, sociokulturne, komunikacijske, kreativne, centre za provođenje slobodnog vremena, animacijske i komunalne. Na tom tragu Malešević ih dijeli na umjetničke, informacijsko/komunikacijske, istraživačke, centre za slobodno vrijeme i animacijsko-kreativne (Malešević, 1995., 25).

Dragičević-Šešić i Stojković služe se podjelom na kulturne centre reprezentativnoga tipa, gradske kulturne centre, općinske matične kulturne centre, seoske kulturne centre, tvorničke kulturne centre, studentske i omladinske te specijalizirane centre za kulturu (Dragičević-Šešić i Stojković, 2000., 117).

Dorota Ilczuk i Peter Inkei istražuju kulturne centre u Europi i za potrebe istraživanja napravili su podjelu na: kulturne centre ili domove kulture; komunalne centre; klubove čitatelja, zborove ili plesne klubove; omladinske centre i klubove. Osnovna aktivnost centara jest sociokulturna aktivnost koja se sastoji od: neprofesionalnih (amaterskih) umjetničkih i kulturnih aktivnosti, aktivnosti za slobodno vrijeme u zajednici, neformalno, izvanškolsko obrazovanje (Cultural centres, 2002.)

Početkom 90-ih napravljeno je istraživanje o promjenama u statusu i funkcioniranju kulturnih centara u tranzicijskim zemljama Srednje i Istočne Europe.

Predstavnici centara predstavili su svoju sliku kulturne tranzicije i položaj centara. Zastarjelost i nefunkcionalnost ovih institucija nastoji se promijeniti u skladu sa zapadnim modelima, njihova je budućnost u razvoju kulturnih usluga namijenjenih građanima, a ne podređenih imperativima političkog odlučivanja. Najvažnije je usmjerenje prema kulturnom razvoju, kulturnoj baštini, kulturnom identitetu i obrazovnoj aktivnosti. Osnovni su problemi u zanemarivanju ovih institucija i neodgovarajuće ulaganje u kulturni razvoj (Malešević, 1995., 76). Ovo istraživanje pokazalo je veliku vezanost kulturnih centara uz lokalnu zajednicu koja se ogleda u suradnji s različitim lokalnim kulturnim organizacijama i upućenosti na lokalnu publiku. Samo 11,9% centara izrazilo je nikakvu ili slabu povezanost s lokalnom zajednicom (Malešević, 1995., 39).

Kao početni uzor našim centrima (osim tradicije pučkih učilišta) najčešće se spominju francuski domovi kulture, koje

je kao oblik demokratizacije kulture poticao André Malraux. Polazio je od prava građana na kulturu kao javno dobro, nastojanja da se "privilegij pretvori u opće dobro". Svojim projektima želio je Francuskoj vratiti ulogu kulturne predvodnice. Uz male državne dotacije domovi kulture nisu "ni na državnom ni na gradskom temelju", već na pristanku i potpori lokalnih zajednica, povezivanju animatora i postojećih prostora uz financiranje iz različitih izvora. Animatori su prihvaćeni kao "vježbatelji u katedralama kulture". Nastavljajući se na prosvjetiteljske ideje 19. stoljeća, ova je ideja početkom 60-ih godina premrežila cijelu zemlju domovima kulture i stvorila prostore za kulturnu akciju i društvene dijaloge (Lacou-
ture, 1983.).

Komunalni centri imaju i druge izvore. Tridesetak godina prije toga Henry Morris je (1920.) pokrenuo koncept komunalnog obrazovanja kao jezgru cjelovita sistema obrazovanja za lokalnu zajednicu. Razvijao je ovaj popularni i demokratski oblik obrazovanja koji istodobno priznaje različitost i promovira solidarnost (Federighi, 1999., 15). Značajni su i temelji narodnih sveučilišta koja je 1844. osnivaio danski filozof, pjesnik i političar N. F. S. Gruntvig organizirajući tečajeve kao školu za život i za demokraciju. I danas su u terminu *folkeopoesning* zadržane njegove osnovne ideje koje se provode u istim ustanovama.

Komunalne kulturne centre, s organizacijom i programima prilagođenima zemlji u kojoj djeluju, danas nalazimo od Novog Zelanda do Kanade, od Grčke do Portugala. Najveći broj nalazi svoje korisnike u gradskoj četvrti ili dijelu grada i gotovo svi pružaju mogućnosti učenja, stvaralačkog izražavanja i druženja.

KULTURNI RAZVOJ U SUSJEDSTVU

Kultura je važan čimbenik u životu susjedstava i lokalnih zajednica. Istraživanja s kraja 90-ih godina prošlog stoljeća navode mogućnosti kulturne akcije u njihovu osnaživanju i oblikovanju. Ne mislimo da je to njezina jedina ili najvažnija socijalna funkcija niti da se kreativnost može svesti na socijalne funkcije, jer bismo osim kulture mogli govoriti i o drugim integrativnim čimbenicima u lokalnoj zajednici. Nas ipak zanima ovaj pomalo zaboravljeni oblik djelovanja kulture u susjedstvu.

Christopher Walker i suradnici u svom istraživanju za Urban Institute pridaju veliko značenje kulturnim aktivnostima u lokalnim zajednicama. Sudjelovanjem u različitim oblicima lokalnih stvaralačkih aktivnosti premošćuju se etničke/kulturne ili rasne razlike. To je jedan od značajnijih oblika međugeneracijskoga prijenosa naslijeđa, a premošćuje se i među-

generacijski jaz. Lokalna zajednica stvara skupno pamćenje i nastoji stvoriti svoj kulturni identitet, građanima kroz sudjelovanje jača njihovo samopoštovanje i ponos zbog zajedničkog identiteta. Lokalne kulturne aktivnosti često su usmjerene na interpretaciju i reinterpretaciju sadašnjosti, prošlosti i budućnosti, pa na taj način stvaraju konceptualni okvir za vlastito djelovanje.

Ovo je oblik promocije građanske participacije, sudjelovanje u kulturnim aktivnostima može pomoći obnovi snajžnijega lokalnog uključivanja. Socijalni efekti ogledaju se i u jačanju sigurnosti te potpori ekonomskom razvoju.

Na kraju valja spomenuti da je ova kulturna aktivnost neodvojiva od učenja, da pomaže razvoju različitih životnih vještina u rješavanju problema i obrazovanju građana (Walker, 1999., 40).

Autori navode kako umjetnički i ostali kulturni programi jačaju život lokalne zajednice različitim oblicima sudjelovanja:

- širenjem raznolikosti sudjelovanja u umjetničkim i kulturnim aktivnostima visoke kvalitete (povećanjem broja ljudi uključenih u kulturne aktivnosti)

- produbljivanjem sudjelovanja: građenje razumijevanja i cijenjenja umjetničkih i kulturnih aktivnosti te poticanje formi aktivnijeg angažiranja i potpore

- raznovrsnošću sudjelovanja: poticanjem onih koji nisu tradicionalni sudionici (širenjem kroz razne socijalne, etničke skupine) (Walker, 1999., 15).

Za puno sudjelovanje potrebna je organizacijska i prostorna infrastruktura i njezino oživljavanje.

Ova problematika potaknula je istraživače i kulturne radnike u Švicarskoj da prije 25 godina osmisle i 1986. godine pokrenu projekt *Kultura u susjedstvu*, koji traje i danas u Africi, Europi i Latinskoj Americi. Namjera je projekta potpora integraciji došljaka, pomoć u nenasilnom rješavanju sukoba između susjeda i stvaranje mogućnosti da građani premoste razlike angažiranjem u zajedničkim projektima (Rellstab, 2002.).

Unutar Vijeća Europe pokrenut je 1993. projekt *Kultura i susjedstvo*, kojem je glavni cilj bio razvijanje svijesti među političarima, medijima i u javnosti o kulturnim potrebama, realnosti i potencijalu europskih urbanih susjedstava.

Istraživanje pokazuje kakve su mogućnosti kulture u susjedstvu. Ono je ponovno dokazalo značenje lokalne kulture za socijalnu koheziju. Doduše, upozorava na to da je bolje upotrebljavati termin socijalna interakcija, jer je zbog ekonomskih razlika i razlika u životnim stilovima u susjedstvu teško razvijati socijalnu koheziju. To je način otkrivanja drugih (interkulturalne inicijative) i oblik djelovanja protiv rasizma. Stvara se prostor nove solidarnosti gdje možemo otkriti iskustva zajedničkog života koja mijenjaju naše vrijednosti, naše doživljaje, gradi se zajednički teren za djelovanje ljudi razli-

čite dobi, socijalnih klasa, obrazovanja, spolova. To je poželjan oblik socijalizacije djelovanjem licem u lice, čime jačaju socijalne mreže.

Susjedstvo je prostor umjetničke i kulturne kreativnosti, s umjetničkim izražavanjem povezuje se svijest o prošlosti i vizija budućnosti. To je vrlo često mjesto eksperimenata u potrazi za novim oblicima kulture (nove institucionalne forme).

Susjedskom kulturnom akcijom građani pomažu u obnovi sjećanja na ljude, događaje i važna mjesta. Građani uče i šire kulturne, političke i društvene vidike.

Cjelokupnošću ovih djelatnosti otvara se prostor za novu demokraciju, u kojoj stanovnici postaju građani, subjekti vlastita razvoja (Bianchini, 1997., 8, 9, 38).

Ovaj pregled mogli bismo dopuniti pregledom važnih kulturnih aktivnosti u lokalnoj zajednici koje je dao William Cleveland. On se bavi istraživanjem i provođenjem kulturnih aktivnosti u lokalnim zajednicama te ističe one koje mogu pomoći komunalnom razvoju. Prije svega to su aktivnosti koje nas obrazuju i informiraju o nama i svijetu. Vidi se da se u lokalnoj kulturnoj aktivnosti uvijek provlači obrazovna djelatnost. Nadalje, Cleveland spominje aktivnosti koje nadahnjuju i pokreću pojedince i grupe. Ponavlja, dakle, participativni potencijal lokalnih kulturnih aktivnosti. Poticaj kulturne aktivnosti povezan je s neposrednom aktivnošću u susjedstvu, pomaže se boljem i zdravijem životu ljudi i zajednica, grade se i unapređuju sposobnosti i infrastruktura zajednice (Cleveland, 2003.).

Na temelju spomenutih radova mogli bismo potvrditi važnost kulture u susjedstvu i lokalnoj zajednici te izreći tvrdnju da se lokalnom kulturnom aktivnošću može djelovati na socijalni kapital, da se može povećati tolerancija, međusobno povjerenje, susjedska solidarnost, sudjelovanje u javnom životu te na taj način učiniti ljudski život boljim, sigurnijim i bogatijim, a demokratskoj politici osigurati zdrave temelje. Ostaju dvojbe o otvorenosti susjedstva i lokalnih zajednica, skrivene opasnosti lokalizama, no to ne umanjuje prihvaćanje susjedstva i lokalne zajednice kao izrazito vrijedna područja kulturnih politika.

OD ANIMACIJE DO LOKALNOGA KULTURNOG RAZVOJA

U susjedstvu i lokalnoj zajednici održavaju se specifični oblici kulturne aktivnosti koji su procvat doživjeli 60-ih i 70-ih godina. Pod imenom kulturna animacija, sociokulturna animacija, participativni umjetnički projekti, suradnja umjetnika i zajednice, kulturna suradnja u zajednici, kulturni razvoj organiziraju se slične aktivnosti ili se ti termini upotrebljavaju kao sinonimi (Bianchini, 1995., 82; Adams, 2001., 4).

Kulturna i sociokulturna animacija rabe se za poticanje javnog života ljudi različitih dobi, socijalnih klasa i životnih stilova. U Hrvatskoj je krajem 70-ih animator kulture definiran kao osoba kojoj je glavni cilj poticati pristup umjetničkim djelima i stvaralaštvu. Napravljena je distinkcija između kulturnog animatora, koji treba omogućiti dostupnost kulture i stimuliranje sudjelovanja u kulturnom životu, i sociokulturnog animatora, koji treba stvoriti uvjete za djelotvorno sudjelovanje u životu zajednice (Leko i Bogdanović, 1987., 319 i 526). Oni su to mogli raditi profesionalno ili amaterski (o čemu se tada vodila polemika, a i sada se razlikuju pristupi u suvremenoj literaturi).

Mark K. Smith, koristeći se Lorenzovim određenjima, predstavio je različite vrste animacije:

- kreativno ekspresivnom animacijom služi se kazalište, a igra je oblik samoizražavanja grupa i zajednica
- sociokulturna animacija povezana je s obrazovanjem odraslih i ciljevi su joj razvoj mogućnosti pojedinaca i grupa da sudjeluju i utječu na socijalnu i političku stvarnost u kojoj žive. U ovom obrazovanju koje oslobađa upotrebljava se komunalna akcija i psihosocijalne metode za unapređivanje ljudskih izražajnih sposobnosti
- kulturna animacija ima više obrazovno-didaktički pristup i primjerena je školskim i izvanškolskim aktivnostima
- animacijom za slobodno vrijeme obuhvaćene su vanjske aktivnosti centara, knjižnica i sl., ali i komercijalni sektor sporta (Smith, 1999.).

Dragičević-Šešić i Stojković podijelili su kulturnu animaciju na:

- preanimaciju – stvaranje publike za umjetničke programe i animiranje ljudi za uključivanje u stvaralačke aktivnosti
- edukativnu animaciju – upoznavanje publike s umjetničkim djelom tečajevima, umjetničkim obrazovanjem, tribinama
- stvaralačku animaciju – i sam umjetnički rad može se prihvatiti kao metoda animacije i izgradnja publike
- prigodničarsku animaciju – obljetnice, proslave na otvorenom koje imaju izvanredan animacijski učinak (Dragičević-Šešić i Stojković, 2000., 174-176).

Velik dio animacijskoga pristupa temelji se na radovima P. Freirea, koji ističe (u *Pedagogy of the Oppressed*) izvanredno značenje dijaloga za zajednicu, jer se u dijalogu zbiva osvješćivanje i refleksija vlastite pozicije. On zagovara sinesteziju u kojoj akteri surađuju s ljudima koji su koautori u aktivnosti. Nema promatrača, objekt glumčeve akcije jest stvarnost. Glumac ne dolazi s "drugog svijeta" pokoriti ljude, prenijeti im nešto ili dati, nego zajedno s njima učiti o njihovu svijetu (Freire, 1997., 101).

Međutim, zar se i u manje radikalnim pristupima ne očekuje sudjelovanje od gledatelja, slušatelja i čitatelja? On nije samo pasivan primatelj, već se od njega očekuje sudjelovanje u stvaralačkoj djelatnosti – intelektualna i emotivna uključenost.

Popularno kazalište, kazalište za razvoj ili narodno kazalište usmjereno je prema lokalnom sudjelovanju. Na samom početku u 60-im godinama shvaćeno je kao odgovor na proces globalizacije (Adams, 2001., 5). Aktivan odnos ne gradi se samo prema susjedstvu i sudionici se ne zatvaraju u lokalne granice. Takav odgojni učinak i motivi njegovih utemeljitelja neki su od razloga zašto se takvo kazalište smatra produženim oblikom obrazovanja odraslih.

Dakle, u komunalnom kulturnom razvoju proces je važniji od uratka. Tim se aktivnostima traga za smislom, primarna je uporaba kulturnih oruđa za izražavanje i komunikaciju (Pitts i Watt, 2001., 65).

Svoj procvat animatori doživljavaju 70-ih i sredinom 80-ih, nakon čega im značenje opada (Ovesni, 1997., 111; Bianchini, 1995., 82). U to vrijeme animacija je služila za poticanje javnog života ljudi različitih dobi, socijalnog statusa, životnih stilova. Od sredine 80-ih godina u Europi je naglasak na urbanoj regeneraciji koja je nastala kao defanzivna strategija očuvanja dostignute razine kulturnog standarda, poticanja potpore privatnog sektora, unapređivanja administracije i menadžmenta. Umjesto participacije, susjedske decentralizacije, demokratizacije, u prvi plan dolazi doprinos urbanoj ekonomiji i fizičkoj regeneraciji prostora. Naglašava se kultura kao gospodarski potencijal i veze s kulturnom industrijom, privlače se posjetitelji i povećava atraktivnost grada za potencijalne investitore (Bianchini, 1995., 84.). Međutim, ova je strategija proizvela i mnoge konflikte. Vidljiv je sukob između strategije koja teži prema konzerviranju i potpore lokalnoj kulturnoj produkciji; sukob između investiranja u zgrade i intenziviranja aktivnosti i događanja te sukobi centra i periferije.

Relativan neuspjeh urbanog razvoja (80-ih i 90-ih godina) koji je usmjeren prema konzumaciji i uslužnoj industriji uvjetovan je zaboravom da su dobro obrazovani, dobro trenirani, zadovoljni, inovativni, kreativni građani u temelju ekonomskog uspjeha. Važno je zadržati sposobnost grada da oblikuje građanski način života koji se ne iscrpljuje u ekonomskom uspjehu. U različitim razdobljima isticale su se različite osobine građanstva i potrebe da one budu zadovoljene u prostoru javnoga djelovanja. Nakon rasprave o gradskom stilu života možda naglasak treba prenijeti na načelo građanstva: poštovanje građanskog statusa (prava i obveze građana), različite identitete i građanske vrline (prije svega tehnološka i e-

konomska prilagodljivost) te prostor javnog i političkog djelovanja u kojem se ovaj proces zbiva.

DVOJBE O FINANCIRANJU KULTURE U SUSJEDSTVU

Vratimo se sociokulturnom kapitalu! Ako se i složimo oko važnosti sociokulturnoga kapitala, postavlja se pitanje: tko će te vrijedne aktivnosti platiti? Može li tržište riješiti sve?

Ako respektiramo kulturni i sociokulturni kapital, onda imamo poseban odnos prema kulturnoj akciji kao proizvodu koji ne daju trenutačne i odmah vidljive ekonomske koristi (Panucci, 2001., 5). Ako bi se svaka kulturna akcija vrednovala isključivo tržišno, odnosno prodajom kulturnih usluga publici po tržišnim cijenama, po tom racionalističkom modelu osnova za djelovanje organizacija bila bi financijska isplativost. Potrošač kulturnih dobara racionalna je osoba, on zna i kupuje ono što je za njega najbolje. Nužno je, međutim, uključiti (uz ekonomsku) i socijalnu korist te korist za okoliš. Samo tržište, smanjenje državnog aparata i privatizacija ne rješava učinkovitiju upotrebu kulturnih dobara, a prodaja dobara ne donosi veća sredstva kulturi (Katunarić, 1998., 223).

Komunalni kulturni razvoj javno je dobro kao i zdravlje, obrazovanje i čist okoliš (Adams, 2001., 66). Javna dobra donose koristi svim ljudima bez obzira na to plaćaju li za to i pripadaju li toj organizaciji. Iz njih ne mogu biti isključeni čak ni oni koji ništa ne prilažu.

Ostaje pitanje: hoće li građani i u kojem opsegu prihvatiti ovakav pristup i kulturu kao javno dobro ako nema unaprijed određenih vrijednosti za koje su se građani dužni žrtvovati? Bilo bi paradoksalno da se sociokulturna djelatnost kao korisna za grad i građane te kvalitetu njihova života nameće u obliku poreznog opterećenja, i to upravo od onih koji te građane žele usrećiti. Istraživanja u alociranju javnih dobara pokazuju da nije dovoljno naznačiti određeni kriterij blagostanja i upozoriti pritom na neuspjeh tržišta, čak se pokazalo da vlade, nastojeći otkloniti nedostatke tržišta, često smanjuju blagostanje, umjesto da ga povećavaju (Petak, 2001., 135). Stoga je vrlo važno pronaći uvjerljive razloge i uzimati u obzir činjenicu da odlučivanje nije isključivo u kategorijama troška i koristi. Kvantificiranje i procjena vrijednosti predloženih programa ne mogu se izbjeći.

Odlučivanje i rasprava o programima kulture prelazi okvire estetskih vrednovanja. Raspravljajući o Adornovu prikazu odnosa kulture i administracije, Tonny Benett ističe da kultura ne može izbjeći administriranje i pri tome nužno trpi, ali se ovaj proces ne može prepustiti samo "prosvjetljenim estetičarima" koji će uzvišene ciljeve kulture štititi od tržišta. Različite zajednice i grupe koje sudjeluju u kulturnim programima imaju različite ukuse i preferencije i ne može ih se hijerarhijski definirati. Podjela ustanova na one koje žive od

državne potpore, ustanove koje primaju djelomičnu potporu i tržišno orijentirane ustanove imaju za posljedicu, između ostalog, i nejednaku dostupnost svojih programa te nemogućnost određenih socijalnih slojeva da ih koriste i sudjeluju u njima. Bennett pokazuje kako je javno školstvo i obrazovanje odraslih pomoglo liberalnoj ideji građenja mostova među podijeljenim, odnosno socijalnim, slojevima, stvarajući osnovu za sudjelovanje svih u političkom i društvenom životu. Po njegovu mišljenju i posttestetička kulturna politika treba voditi računa o javnosti i razradbi prosudbenih instrumenata u različitim kulturnim sektorima i različitim oblicima financiranja (Bennett, 2000.).

Liberalni teoretičari na čelu s Rawlsom drže da je državna potpora umjetnosti nepravedna jer traži od građana da plate za netraženu korist. On doduše nije otišao u krajnost kao libertarijanci i zalaže se za jednake mogućnosti u odgoju i obrazovanju. Bez tih mogućnosti ne mogu svi dijelovi društva sudjelovati u raspravama ili pridonijeti društvenoj i ekonomskoj politici. Rawlsu su važna samo primarna dobra koja građani trebaju kao slobodne i jednake osobe i zahtjevi za tim dobrima shvaćaju se kao primjereni zahtjevi. Kultura bi, po njegovu mišljenju, ulazila u sekundarna dobra i nepravedno bi bilo koristiti se prinudnim sredstvima države za svoja intrizička zadovoljstva (Rawls, 1999., 289).

Za nas je zanimljivo osporavanje koje je ponudila Amy Gutman pišući o obrazovanju odraslih. Za nju kultura nije samo intrizičko zadovoljstvo nego i participacija u zajedničkoj kulturi. Potpora kulturi nije nepravedna jer ona ravnomjerno distribuira mogućnosti i pogodnosti sudjelovanja u razvoju i uživanju zajedničke kulture (Gutman, 1999.).

Turner isto tako – na tragu suvremenog određenja građanstva – polazi od toga da je kulturni identitet njegov sastavni dio te jednake mogućnosti participacije čine okvir modernoga građanstva (Turner, 1994., 153).

Peter F. Drucker ističe potrebu da svaka djelatnost javne službe koja može profitabilno poslovati to treba i činiti. Međutim, čak i on, koji zagovara tržišno poslovanje u sektoru javnih usluga, tvrdi da samo neprofitni sektor može pomoći stvaranju zajednica građana, osigurati raznolikost zajednica u kojima svaki pojedinac može slobodno pronalaziti svoje mjesto, odnosno samo on omogućuje volonterski rad i mogućnost neprofesionalnog sudjelovanja (Drucker, 1992., 73).

Ako tržište ne osigurava racionalnost, pravednost i korisnost, kako to možemo postići u odlučivanju lokalnih vlasti? Ovaj odgovor svojom cjelinom svakako prelazi okvire ovog rada i upućuje na modele političkog odlučivanja u gradu (*policy proces*).

Zadržat ćemo se tek na jednom segmentu – evaluaciji programa. Dosljednim i kvalitetnim provođenjem evaluacije

poboljšala bi se kvaliteta odlučivanja o programima i unaprijedila komunikacija između predlagača programa i onih koji donose odluke. Evaluacija omogućuje:

- eliminiranje programa koji ne postižu predviđene ciljeve
- poboljšanja programa u njihovoj realizaciji
- poboljšanja budućih odluka koje se tiču određenoga programa i budućih programa
- poboljšanje opće sposobnosti odlučivanja i upravljanja kulturnim ustanovama (Dragičević-Šešić i Stojković, 2000., 38-40).

Držimo da u ovakvim projektima valja provoditi formativno (sa zadaćom poboljšanja projekta tijekom njegova nastanka) i sumativno (proces utvrđivanja ukupne vrijednosti projekta) vrednovanje (Evaluation, 2001.). Evaluacija treba obuhvaćati svrhu zbog koje se provodi, mjerila pomoću kojih se programi vrednuju i metodologiju prikupljanja podataka. Koje se vrste evaluacije ili koji se ostali oblici praćenja i kontrole programa mogu provoditi, nužno je razraditi u metodologiji koja bi bila zajednička svim djelatnostima i osiguravala jednake mogućnosti i jednak tretman svim djelatnostima, poštivajući njihove specifičnosti.

Mjerila trebaju obuhvaćati kvalitetu i kvantitetu programa koje se temelje na ciljevima kulturne politike. Podaci bi se trebali prikupljati na temelju izvještaja centara (prema preciznoj formi), razgovora, osobnog uvida u programe te prikupljena mišljenja korisnika i javnih medija. Vjerujemo da bi bilo vrlo važno kad evaluacija ne bi bila samo procesna, da se ne prati samo formalno izvršavanje postavljenih zadaća nego i sociokulturni učinci kulturne prakse centara.

Razumljivo je, dakle, da su različiti izvori sredstava za programe u centrima i da proračunska sredstva nisu jedina. To proizlazi iz osnovnoga pristupa njihovom programu, iz vlastita iskustva centara, a i komparativnih primjera.

U trinaest zagrebačkih centara za kulturu jedan od najvećih problema jest kvaliteta prostora (nezadovoljavajuća zbog nedovoljnih ulaganja u posljednjih 10-ak godina), neriješeno imovinsko stanje i nedostatna sredstva za njegovo održavanje. Bez gradske i državne potpore ili njihove odluke kao osnivača ustanova to se ne može riješiti. U procjepu ovih problema centri koji nemaju prostor zakinuti su jer nemaju gdje raditi, a oni koji imaju prostor teško se nose s njegovim (skupim) održavanjem.

Djelatnost se financira od prodaje usluga, preko proračuna do dotacija, zaklada itd. U Zagrebu se najveći dio sredstava u centrima troši na plaće i materijalne troškove, a u tome gradski proračun sudjeluje većinom sredstava (61% radnika u centrima prima plaću od Grada).

Ustanova	Scenska djelatnost			Likovna djelatnost		Glazbena djelatnost		Prostor za tribine		Prostor za radionice	
	površina m ²	površ. scene	broj sjedala	površ. izl. pr.	kapacitet	površ. dvorane	broj sjedala	m ²	kapacitet	m ²	kapacitet
Kulturno-informativni centar	740	0	0	160	200	0	0	100,00	100	0	0
Centar za likovni odgoj grada Zagreba	200	0	0	0	0	0	0	0,00	0	120	60
Centar za kulturu i film											
A. Cesarec	650	116	299	0	0	60	60	60	60	75	30
NS Dubrava	6.700	80	180	160	100	85	80	200	180	168	60
CKI Maksimir	300	27	167	0	0	190	167	190	167	240	180
CK N. Zagreb	1.560	25	100	120	200	120	60 – 80	120	100	300	80 – 100
Međunarodni centar											
za usluge u kulturi	1.780	70	60	35	70	70	60	70	60	170	75
KC Peščenica	1.170	110	224	42	50	107	100	107	100	180	100
CK Trešnjevka	200	64	265	90	100	533	265	30	50	485	150
CEKAO	5.450	0	0	140	200	0	0	0	0	600	200
NS Sesvete	400	0	0	0	0	0	0	0	0	40	30
CKO Susedgrad	850	0	0	50	80	50	40	50	40	64	30 – 40
Centar mladih Ribnjak	1.750	35	100	0	0	250	100	350	200	130	60
	21.750										

Izvor: Gradski ured za kulturu Zagreb, 2003.

■ TABLICA 2
Prostor za djelatnost centara za kulturu u gradu Zagrebu

Namjena proračunskih sredstava	%
Plaće, naknade, materijalni troškovi (13 ustanova)	73,9
Programi, manifestacije i gostovanja	13,1
Nabava informatičke opreme	1,5
Glazbena djelatnost (koncerti)	1,7
Kazališna djelatnost (KNAP, PIE, KAZ. DUBRAVA)	5,4
Likovna djelatnost (galerije)	2,2
Amaterizam	2,2
Ukupno	100

➡ TABLICA 3
Sredstva gradskoga proračuna za programe i zaposlenike u djelatnosti centara za kulturu u Zagrebu za 2002.

Izvor: Gradski ured za kulturu Zagreb, 2003.

Prikupljanje novčane potpore za neprofitne programe o-buhvaća niz aktivnosti podvedene pod zajednički naziv *fund-raising*. Široko shvaćen, ovaj proces nije samo kontaktiranje s fondovima, donatorima i sponzorima već i stvaranje partnera u djelatnosti (Ovsenik i Ambroz, 1999., 121).

Gradska ili državna potpora je, dakle, tek jedan od izvora sredstava za programe centara, ali onaj koji osigurava stabilnost i mogućnost da se centri pojavljuju kao lokalni kulturni servis u službi građana.

ZAKLJUČAK

Jačanje susjedstva i lokalne zajednice pruža građanima brojne koristi – sigurnost, osnovu stabilne demokracije, ekonomski razvoj, kvalitetniji obiteljski i osobni život.

Kulturni razvoj, osim osobnog zadovoljstva sudionika, pojača socijalnoj interakciji i sudjelovanju građana u aktivnos-

tima koje jačaju solidarnost, povjerenje, postmaterijalističke vrijednosti i toleranciju.

Centri su važni jer se kultura u susjedstvu događa u njihovom prostoru i uz njihovu pomoć. Svoju lokalnu utemeljenost i vezanost rabe za jačanje gradskih susjedstava i lokalnih zajednica.

Pretvaranje kulturnoga kapitala u sociokulturni otvara centrima velike mogućnosti. Oni su i nastali na tradiciji popularizacije znanja, dostupnosti kulture i na sudjelovanju građana u različitim oblicima stvaralaštva i poticanja intelektualne znatiželje. Upravo su centri njegovali tribine i okrugle stolove kao oblik građanskoga dijaloga o važnim pitanjima četvrti, grada, države ili međunarodnih odnosa. U centrima, učilištima i sličnim ustanovama, tečajevima i radionicama primjereno se širi znanje.

Računalno umrežavanje otvara i druge oblike socijalnih mreža te drugačije oblike zajednica. U centru se ne stvaraju samo veze prostorno bliskih osoba nego i duhovna savezništva i intelektualne potpore koje prelaze okvire četvrti i grada.

Aktualno je osuvremenjivanje kulturne animacije. Mogućnosti kulture u odnosu na lokalnu i gradsku zajednicu najbolje se mogu ostvariti interkulturalnim aktivnostima i različitim metodama kulturnog razvoja zajednica i susjedstva. Mogućnosti su i izvan lokalnih granica. Svojom interaktivnošću tome pomažu suvremene tehnologije, ali i samo djelovanje procesa globalizacije koji građane ne zatvara u okvire njihova državljanškog statusa.

Upravo zbog ovakve širine osnovna je djelatnost centara na tragu sociokulturne animacije, odnosno kulturnog razvoja zajednice i susjedstva, koji bi se provodili u različitim oblicima stvaralačkog izražavanja i obrazovanja (kazalištu, likovnoj djelatnosti, glazbenoj djelatnosti itd.). Mislimo da je prednost i suvremenost centara upravo u multidisciplinarnosti koja očekuje sudjelovanje publike, korisnika, odnosno građana, za koje centri djeluju. Prednost je u stvaralačkim i obrazovnim procesima koji su u centrima najvažniji.

Otvorenost centara njihovo je sljedeće obilježje – otvorenost prema inicijativama građana, grupama, ustanovama i svima koji se žele izraziti u svojoj sredini. Centri se mogu dokazati kao servis i pouzdana stručna potpora svima koji žele učiti, stvaralački se razvijati ili predstaviti, eksperimentirati i na taj način međusobno surađivati.

Programi centara financiraju se prodajom usluga (na kulturnom i obrazovnom tržištu), gradskim i državnim dotacijama, članarinama, sponzoriranjem, donacijama i sl. Ni čisto tržišni pristup ni same dotacije gradskoga proračuna nisu izlaz. Specifičnost ciljeva i djelatnosti centara određuju ova-

kav pristup. Oni programi koji u gradu i u zdravoj konkurenciji žive na tržištu i centri trebaju se tržišno razvijati, a njihov se opseg i karakter mijenja. Oni pak programi koji imaju socijalnu dimenziju i oblik su sociokulturne animacije ne mogu preživjeti bez (bar djelomične) gradske potpore. Ona pomaže osiguravanju uređenoga i opremljenoga prostora i podmirivanju troškova njegova održavanja. Time se osigurava dostupnost kulturnoga proizvoda i jednaka mogućnost udjela u kulturnom naslijeđu. Prostorni standard i kvaliteta opreme nisu sporedan problem.

Vrijeme centara (ili ustanova i organizacija sličnog oblika) tek dolazi, a njihova je prednost u raznovrsnosti i povezivanju različitih svrha i djelatnosti te u izrazitoj ulozi u pretvaranju kulturnoga kapitala u socijalni.

LITERATURA

Adams, D. i Goldbard, A. (2001.), *Creative community: the art of cultural development*, New York, The Rockefeller Foundation.

Banovac, B. (2000.), Modernitet, prostor i konstrukcija identiteta, *Revija za sociologiju*, 31 (3-4), 113-132.

Beck, U. (2001.), *Pronalaženje političkoga – Prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Zagreb, Jesenski i Turk.

Benett, T. (2000.), *Cultural Policy Beyond Aesthetics*, Working Paper, Chicago, The Cultural Policy Center at the University of Chicago.

Bežovan, G. (2002.), Struktura civilnog društva u Hrvatskoj, *Politička misao*, 39 (1), str. 63-87.

Bianchini, F. (ur.) (1995.), *Culture and neighbourhoods, Volume I, Concepts and references*, Strasbourg, Council for Cultural Co-operation Strasbourg.

Bianchini, F. i Ghilardi Santacatterina, L. (1997.), *Culture and neighbourhoods, Volume II, A comparative report*, Strasbourg, Council for Cultural Co-operation.

Castells, M. (2000.), *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden marketing.

Castells, M. (2002.), *Moć Identiteta*, Zagreb, Golden marketing.

Cleveland, W. (2003.), *Mapping the Field: Arts-Based Community Development*, Community Arts Network. <http://www.communityarts.net/readingroom/archive/intro-develop.php> (10. 1. 2003.)

Cultural centres in Europe. <http://www.budobs.org/cc-outline-dec.htm> (20. 12. 2002.)

Čaldarović, O. (1989.), *Društvena dioba prostora*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.

Dragičević-Šešić, M. i Stojković, B. (2000.), *Kultura – menadžment, animacija, marketing*, Beograd, Clio.

Dragojević, S. (1998.), Utjecaj kulturnog, društvenog i simboličkog kapitala na razvoj zemalja Srednje i Istočne Europe. U: M. Meštrović i A. Štulhofer (ur.), *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (71-87), Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1097-1121

ŽILJAK, T.:
OSNAŽIVANJE...

- Drucker, F. P. (1992.), *Inovacije i poduzetništvo – praksa i načela*, Zagreb, Globus.
- Drucker, F. P. (1998.), *Civilizing the City, Leader to Leader*, No. 7, Winter.
- Etzioni, A. (1997.), *Community, Yes. But Whose? City Journal*, Spring – 7 (2).
- Evaluation in the European Commission* (2001.), Brussels, Commission of the European Communities.
- Federighi, P. (ur.) (1999.), *Glossary of Adult Learning in Europe*, Barcelona/Hamburg, EAEA/UNESCO Institute for Education.
- Freire, P. (1997.), *Pedagogy of the Oppressed*, New York, Continuum.
- Gans, H. J. (1971.), *The Uses of Poverty: The Poor Pay All, Social Policy*, July/August, vol 2, pp 20-24.
- Gans, H. J. (1996.), *The Dangers of "Underclass" and Other Labels*. U: H. Gans, *The War against the Poor The Underclass and Antipoverty Policy*, Basic Books, New York.
- Giddens, A. (1999.), *Treći put: obnova socijaldemokracije*, Zagreb, Politička kultura.
- Gutman, A. (1999.), *Democratic Education*, Princeton, Princeton University Press.
- Jacobs, J. (1978.), *Death and Life of Great American Cities /1961./*. U: F. Šoa, *Urbanizam, utopija i stvarnost*, Beograd, Građevinska knjiga.
- Katunarić, V. (1998.), *Sociokulturni kapital budućnosti: neoklasični i drugi pristupi*. U: M. Meštrović i A. Štulhofer (ur.), *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (205-233), Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo.
- King, L. A. (2003.), *Democracy and City Life*. <http://web.mit.edu/lking/www/cv.pdf> (10. 3. 2003.)
- Konrad, G. (1991.), *Iskušnja autonomije*, Sarajevo, Svjetlost.
- Lacouture, J. (1983.), *Andre Malraux – proživljeno stoljeće 1901-1976*, Zagreb, Globus.
- Leko, K. i Bogdanović, S. (1987.), *Kulturne potrebe radnika u udruženom radu grada Zagreba – istraživački projekt*, Zagreb, RANS Moša Pijade.
- MacIntyre, A. (2002.), *Za vrlinom: Studija o teoriji morala*, Zagreb, Kruzak.
- Malešević, S. (1995.), *Changes in the Status and Functioning of Cultural Centres in Central and Eastern European Countries in Transition*, *Culturelink Review*, Special Issue.
- Meegan, R. i Mitchell, A. (2001.), *"It's Not Community Round Here, It's Neighbourhood": Change and Cohesion in Urban Regeneration Policies*, *Urban Studies*, 38 (12): 2167-2194.
- Obad, Ž. (ur.) (2002.), *Pučko otvoreno učilište Zagreb – ususret stotoj obljetnici u novom tisućljeću: 1907. (1912.)*, Zagreb, POUZ.
- Ovesni, K. (1997.), *The concept of socio-cultural animation in andragogy*, *Andragoške studije*, 3 (2): 111-126.
- Ovsenik, M. i Ambroz, M. (1999.), *Neprofitni autopoetični sustavi*, Zagreb, Alinea.
- Panucci, F. (2001.), *Looking out of the pigeon hole*, *Artwork Magazine*, Issue 50, August: 3-6.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1097-1121

ŽILJAK, T.:
OSNAŽIVANJE...

- Petak, Z. (2001.), *Javna dobra i političko odlučivanje*, Zagreb, FPZ.
- Pitts, G. i Watt, D. (2001.), The imaginary conference, *Artwork Magazine*, Issue 50, August: 7-14.
- Putnam, R. D. (1993.), *Making democracy work: Civic tradition in modern Italy*, Princeton/New Jersey, Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000.), *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, New York / London / Toronto / Sydney / Singapore, Simon & Schuster.
- Rawls, J. (1999.), *A Theory of Justice*, Cambridge/Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J. (2000.), *Politički liberalizam*, Zagreb, Kruzak.
- Reese, L. A. (2002.), *Comparing civic cultures: testing a typology of local civic culture*, paper prepared for presentation at the annual meeting APSA, Boston.
- Rellstab, U. (2002.), Culture in the Neighbourhood – What Does It Do? Who Does It Serve? Immediate Results and Long-Term Impact, *UNESCO Newsletter*, 8 /2001.: 8-27.
- Rihtman-Auguštin, D. (2000.), Susjedi između dva "ako". U: D. Rihtman-Auguštin, *Ulice moga grada*, Beograd, Biblioteka X vek.
- Rogić, I. i Mutnjaković, A. (1984.), *Centri kulture, domovi kulture i društveni domovi u SR Hrvatskoj*, Zagreb, Zavod za kulturu Hrvatske.
- Rogić, I. i Dakić, S. (2000.), *Prilog raspravi o generalnom urbanističkom planu Zagreba*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Seferagić, D. (1988.), *Kvaliteta života i nova stambena naselja*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.
- Sennett, R. (1989.), *Nestanak javnog čovjeka*, Zagreb, Naprijed.
- Smith, K. M. (1999.), *Animation, Informal Education*. <http://www.infed.org/animate/b-animat.htm> (6. 1. 2003.)
- Strategija razvitka kulture (nacrt)* (2001.), Zagreb, Hrvatska u 21. stoljeću, Vlada Republike Hrvatske.
- Štulhofer, A. (1998.), Što kultura ima s tim? Sociokulturni kapital, civilnost i hrvatsko gospodarstvo, U: M. Meštrović i A. Štulhofer (ur.), *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj* (161-173), Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo.
- Turner, B. S. (1994.), *Postmodern Culture/Modern Citizens*. U: B. van Steenbergen, *The Condition of Citizenship*, London, SAGE Publications, London.
- Vujčić, V. (2001.), *Politička kultura demokracije*, Osijek – Zagreb – Split, Pan-liber.
- Walker, C. (ur.) (1999.), *Community Partnership for Cultural Participation: Concepts, Prospects, and Challenges*, Early Findings Report, Washington, The Urban Institute.
- Walker, C. (ur.) (2002.), *Arts&Culture: Community Connections*, Washington, The Urban Institute.
- Walzer, M. (2000.), *Područje pravde*, Beograd, F. Višnjić.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1097-1121

ŽILJAK, T.:
OSNAŽIVANJE...

Strengthening the City Neighbourhood and Local Community with Cultural Development. Potential of City Cultural Centres

Tihomir ŽILJAK
Open University, Zagreb

Neighbourhoods and local communities are places where faith, solidarity and tolerance is built, learning and creative expression developed, but can also be places where people put up fences and separate themselves from others and those who are different. Local cultural centres can help preserve the differences and strengthen internal connections in addition to building bridges towards other communities. Not only are bonds among people sharing space created in these centres but also spiritual alliances made and intellectual support given which cross borough and city boundaries. Transforming cultural into sociocultural capital opens up great possibilities for centres. They were established on the tradition of popularisation of knowledge, cultural accessibility and participation of citizens in different forms of creativity as well as encouragement of intellectual curiosity. Cultural potential with regard to the local or city community can be best realised through activities developed along the lines of cultural and sociocultural animation.

Förderung menschlicher Verbundenheit in Stadtvierteln und Gemeinden durch kulturelle Entwicklung

Tihomir ŽILJAK
Volkshochschule, Zagreb

Stadtviertel und Gemeinden bieten die urbane räumliche Grundlage für den Ausbau von Vertrauen, Solidarität, Lernprozessen und künstlerischem Ausdruck unter ihren Bewohnern; sie können aber auch Orte sein, an denen man sich von anderen und andersartigen Menschen bewusst abgrenzt. Lokale Kulturzentren können dazu beitragen, sowohl die Andersartigkeit der auf einem Raum lebenden Menschen zu bewahren als auch die menschliche Verbundenheit durch Kontakten zu anderen Gesellschaftsgruppen zu fördern. In solchen Kultureinrichtungen auf Gemeindeebene werden nicht nur Kontakte zu Menschen hergestellt, die einem räumlich nahe sind, sondern auch geistige Bande geschaffen und intellektuelle Unterstützung gewährt, die über den Rahmen des eigenen Stadtviertels, ja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1097-1121

ŽILJAK, T.:
OSNAŽIVANJE...

des eigenen städtischen Rahmens hinausgehen. Die Wandlung von kulturellem zu soziokulturellem Kapital bietet lokalen Kulturzentren ein weites Tätigkeitsfeld. Diese Einrichtungen gründen auf der Tradition der Popularisierung von Wissen, kulturellen Inhalten, der Teilnahme von Bürgern an verschiedenen Formen kreativer Tätigkeit sowie der Anregung intellektueller Neugierde. Die Möglichkeiten, die die Kultur in Bezug auf das lokale und städtische Gemeinschaftsleben bietet, können durch die Anregung kultureller und soziokultureller Aktivitäten genutzt werden.